

تحول در رویکردها و روش‌ها

ویژگی‌های برنامه‌ی درسی فارسی در دوره‌ی ابتدایی

دکتر حسین قاسم پورمقدم

یکی از ابعاد تحول در زندگی انسان، تحول در فرایند تعلیم و تربیت، به‌ویژه در بخش طراحی برنامه‌های درسی است. تحول در نظام برنامه‌ریزی درسی که از استلزامات اسناد تحولی است، مستلزم به‌کارگیری خواسته‌ها و انتظارات اسناد بالادستی است و در مجموع باعث شکل‌گیری برنامه‌های درسی جدید می‌شود. تحول، ضمن ایجاد تغییرات، مشکلاتی نیز به همراه دارد که از عادت‌ها و تفکرات قالبی افراد ناشی می‌شوند. امید است تدوین این بخش و بازنمایی ویژگی‌هایی چند از برنامه‌ی درسی فارسی ابتدایی بتواند ضمن بازشناخت برنامه، برای جامعه‌ی آموزگاران قابل استفاده باشد.

کلیدواژه‌ها: طراحی برنامه‌ی درسی، برنامه‌ی درسی فارسی

برنامه‌ی درسی فارسی

برنامه‌ی درسی فارسی در میان دیگر برنامه‌های درسی دوره‌ی ابتدایی از اهمیت بسزایی برخوردار است. فارسی نه تنها در تحکیم و تثبیت روابط اجتماعی مؤثر است، بلکه یادگیری سایر مواد درسی چون علوم، هدیه‌های آسمان، ریاضی و مطالعات اجتماعی را تسهیل و تقویت می‌کند. یافته‌های حوزه‌ی مطالعات برنامه‌ی درسی نشان می‌دهد همواره باید در رویکردها و شیوه‌های تدریس فارسی تحول صورت گیرد.

۱. توجه به شرایط و ضروریات محیطی

در برنامه‌ی درسی فارسی

یکی از ویژگی‌های این برنامه، هدایت عناصر برنامه به‌سوی عام شدن و انطباق با شرایط محلی است. هرچند که بر اساس سیاست حفظ وحدت ملی لازم است برنامه‌ی درسی فارسی برای سراسر کشور دارای خاستگاهی خاص و ساختاری واحد باشد، اما برنامه‌ی درسی جدید به‌گونه‌ای طراحی و تدوین شده است که شرایط و نیازهای استان‌ها و مناطق آموزشی نیز مدنظر باشند. «شورای برنامه‌ریزی فارسی ابتدایی» از سال ۱۳۷۸ سعی کرده است موضوع گرایش از خاستگاه خاص به خاستگاه عام را با در نظر گرفتن اصول علمی برنامه‌ریزی درسی، در کلیه‌ی مراحل طراحی، اجرا و ارزشیابی مورد توجه قرار دهد. (راهنمای برنامه‌ی درسی فارسی ابتدایی، ۱۳۸۶).

۲. مشارکت صاحب‌نظران و آموزگاران

در برنامه‌ی درسی فارسی ابتدایی

برنامه‌ی درسی زبان‌آموزی در این زمینه گام‌های مؤثری برداشته است، زیرا در تدوین آن تعداد زیادی از متخصصان و صاحب‌نظران حوزه‌های روان‌شناسی، زبان‌شناسی، ادبیات کودک و نوجوان، برنامه‌ریزی درسی، آموزش زبان و ادبیات فارسی، طراحی آموزشی، تصویرگری، خوش‌نویسی و معلمان شرکت داشته‌اند.

و نوارهای صوتی و تصویری تشکیل شده است: (جدول ۱)

۶. یکپارچگی مهارت‌های شفاهی و کتبی زبان (گوش دادن، گفتن، خواندن و نوشتن)

در تدوین و سازمان‌دهی کتاب، هم به ماهیت درس و هم به شرایط سنی و نیازهای مخاطبان توجه می‌کند. در طبقه‌بندی فصل‌های کتاب نیز این اصل رعایت شده است. در هر کتاب ۱۷ درس وجود دارد. درس اول هر کتاب با تحمیدیه و ستایش خدا آغاز می‌شود. در پایان فصل‌ها نمونه‌هایی از داستان‌های معاصر و نمونه‌هایی از حکایات و اشعار معاصر و گذشته برای تقویت روان‌خوانی قرار داده شده‌اند. در روندی محسوس و منطقی، سطح درس‌ها از آسان به دشوار، از عینی به انتزاعی و از امروز به دیروز تنظیم شده است. ساختار هر درس سه قسمت شامل متن، تصویر و فعالیت‌هاست. فعالیت‌های هر درس در دوره اول ابتدایی شامل «نگاه کن و بگو، درست و نادرست، واژه‌سازی، حالا تو بگو، کتاب‌خوانی، بازی، بخوان و حفظ کن، و بخوان و بیندیش» است. فعالیت‌های هر درس در دوره دوم ابتدایی نیز شامل «درک مطلب، واژه آموزشی، دانش‌های زبانی و ادبی، گوش کن و بگو، حکایت، کارگاه درس‌پژوهی، بخوان و حفظ کن، و بخوان و بیندیش» است. علاوه بر این، در کتاب نگارش، به نسبت موضوع فصل و مفاهیم درس، تعدادی فعالیت نوشتاری برای تقویت مهارت‌های رونویسی، درست‌نویسی (املا)، تمرین آموخته‌های مربوط به دانش‌های زبانی (دستور زبان و آرایه‌های ادبی)، مهارت‌های نگارشی و نگارش خلاق (انشا) طراحی و تدوین شده‌اند.

۷. استفاده از داستان برای آموزش مفاهیم و موضوعات برنامه‌ی درسی

در کتاب‌های فارسی فعلی مفاهیم و موضوعات، معیار انتخاب داستان‌ها هستند. دلایل این انتخاب عبارت‌اند از:

- آموزش مفاهیم ارزشی و دینی
- آموزش غیرمستقیم نکات و آموزه‌های تعلیمی و اخلاقی
- گسترش گنجینه‌ی واژگانی برای استفاده در زندگی
- ایجاد رغبت به مطالعه و تقویت مهارت خواندن و درک مطلب

۸. آموزش غیرمستقیم دانش‌های زبانی و ادبی با در نظر گرفتن مفاهیم و موضوعات

به‌جای آنکه مباحثی مثل دستور، نگارش، نکته‌های املائی و آرایه‌های ادبی در درسی مستقل از متن درس‌ها بیاید، در کنار فعالیت‌ها قرار گرفته است تا اولاً با موضوعات و مفاهیم درس‌ها هم‌خوانی داشته باشد و ثانیاً دانش زبانی و ادبی شکل کاربردی، عملی و غیرمستقیم پیدا کند.

۳. انعطاف‌پذیری در برنامه‌ریزی درسی فارسی ابتدایی

در راهنمای برنامه‌ی درسی فارسی ابتدایی، با توجه به خط‌مشی‌ها و رویکردهای جدید، برخی عناصر و مؤلفه‌ها به‌گونه‌ای انعطاف‌پذیر تدوین و تنظیم شده‌اند. آموزگاران می‌توانند علاوه بر روش‌های پیشنهادی برنامه، از روش‌های مناسب دیگری نیز استفاده کنند. (راهنمای برنامه‌ی درسی فارسی ابتدایی، ۱۳۸۷).

۴. تنوع رویکردهای حاکم بر برنامه‌ی درسی فارسی ابتدایی

رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی، رویکرد اصلی این برنامه، رویکرد ترکیبی است. مهارت‌های زبانی، فرایند تفکر، خلاقیت زبانی، متون زبانی و ادبی، نکات زبانی و ادبی، و قالب‌های شعری ساختار فارسی این دوره را تشکیل می‌دهند. لازم به ذکر است، فارسی حوزه‌ها و قلمروهای متعددی مانند مهارت‌های زبانی (گوش دادن، گفتن، خواندن، نوشتن، انشا، درک مطلب)، دستور زبان فارسی، آرایه‌های ادبی و... دارد.

۵. سرفصل‌ها و موضوعات متنوع

در محتوای برنامه‌ی درسی زبان آموزشی

محتوای برنامه‌ی درسی فارسی از بخش‌ها و مواد گوناگونی مانند کتاب درسی، کتاب راهنمای معلم، کتاب روش تدریس، ابزارهای کمک‌آموزشی و بازی، مواد آموزشی دوره‌های تربیت نیروی انسانی،

۱۰. زمینه‌سازی برای استفاده از استعدادها و توانمندی‌های

مناطق مختلف کشور

برنامه‌ی درسی فارسی، با اتکا به اصل انعطاف‌پذیری، به‌گونه‌ای طراحی شده است که پاسخگوی نیاز دانش‌آموزان مناطق گوناگون با گویش‌های خاص محلی باشد. ساختار درس‌ها و فعالیت‌ها طوری است که می‌توان هم از طرح همیاری و مشارکتی و هم از طرح تدریس سنتی بهره گرفت. از دیگر نشانه‌های انعطاف‌پذیری برنامه در محتوا، پیش‌بینی درس آزاد در کتاب فارسی است.

۱۱. زمینه‌سازی برای آموزش و

تقویت سواد خواندن در کتاب فارسی

براساس اصل توجه به مهارت زبانی، به‌ویژه مهارت ادراکی خواندن و لزوم تقویت آن در دانش‌آموزان و شهروندان ایران، در کتاب فارسی از طریق فعالیت‌هایی مانند خودارزیابی، متون روان‌خوانی پایان فصل‌ها و نیز اجرای برنامه‌ی کتاب‌خوانی در کلاس‌های ادبیات فارسی، به مهارت مطالعه و خواندن توجهی جدی شده است. به همین دلیل اکثر متن‌های روان‌خوانی از داستان‌های معاصر و ساده انتخاب شده‌اند تا هم برای دانش‌آموز کوشش و جاذبه داشته باشند و هم غیرمستقیم عادت به مطالعه را در او ایجاد و تقویت کنند.

۱۲. فعال‌سازی مهارت درست‌نویسی

واحدهای زبانی (املا)

املا در گذشته درسی غیرفعال تلقی می‌شد و به همین دلیل آموزگار سعی داشت با گفتن دیکته از درس‌های کتاب فارسی، املاهای کلمات و اصطلاحات را تمرین و تقویت کند. آن هم فقط به املاهای تقریری و املاهای پای تابلو محدود می‌شد، اما در کتاب فارسی، برای فعال‌سازی املا راهکارهای متنوعی پیش‌بینی شده‌اند، از قبیل: تمرین‌های املاهای مانند ساختن کلمه با حرف، تکمیل جمله با کلمه، نوشتن کلماتی از درس، پیدا

۹. فعال‌سازی آموزش زبان فارسی

از طریق فعالیت‌های یادگیری

در ساختار کتاب فارسی، به‌جای آنکه یادگیری درس به خارج از کتاب و کلاس هدایت شود، فعال‌سازی آموزش فارسی از طریق پیش‌بینی تمرین‌هایی انفرادی و گروهی، به داخل محتوای درس‌ها انتقال یافته است. در هر درس بخشی به نام نگاه کن و بگو، درک مطلب، به دوستان بگو و کارگاه درس‌پژوهی تدوین شده است که به آموزگار و دانش‌آموزان کمک می‌کند ضمن یادگیری درس، بخشی از مهارت‌های زندگی از قبیل خودارزیابی و همکاری و ارتباط متعامل با دیگران را تمرین کنند.

۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
طبیعت	ایران من	هنر و ادب	راه زندگی	اخلاق فردی و اجتماعی	بهداشت	نهادها	دوره‌ی اول ابتدایی
علم و عمل	راه زندگی	نام آوران	فرهنگ بومی	ایران من	دانایی و هوشیاری	آفرینش	دوره‌ی دوم ابتدایی

جدول ۱. عنوان فصل‌های هفتگانه‌ی کتاب‌های فارسی ابتدایی

کردن کلمات تشدیددار، مرتب کردن کلمات به ترتیب حروف الفبا، ساختن کلمه با پیشوند و پسوند، رونویسی از جملات درس به انتخاب دانش آموز، نوشتن کلمات در جدول و ...

۱۳. اهمیت دادن به نگارش خلاق در کنار نگارش ساده

در کتاب‌های فارسی، نسبت به مهارت نوشتن پیشرفته یا نگارش و انشا جهت‌گیری ویژه‌ای وجود دارد. در گذشته، انشا بیشتر به صورت یک متن آموزشی در ساعتی مستقل آموخته می‌شد. اما در کتاب‌های فارسی فعلی، برنامه‌ی خاصی برای تقویت نگارش و انشا وجود دارد. با توجه به اینکه کودکان در پایه‌های پنجم و ششم، به دلیل ورود به حوزه‌ی تفکر انتزاعی، به امور خیالی علاقه‌مند می‌شوند، پرورش تخیل برای آن‌ها راحت‌تر است. بنابراین سعی شده است ضمن اهمیت

دادن به نگارش ساده مثل جمله‌نویسی، بندنویسی، توصیف ساده و خاطره‌نویسی، دانش‌آموزان به نگارش خلاق نیز تشویق شوند.

۱۴. ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان

ارزشیابی از آموخته‌ها به گونه‌ای پیش‌بینی شده است که هم فرایند تفکر دانش‌آموزان سنجیده شود و هم قابلیت‌های مورد استفاده در مهارت‌های زبانی و ادبی ارزشیابی شوند.

منابع

۱. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۸۷). راهنمای برنامه‌ی درسی فارسی دوره‌ی ابتدایی.
۲. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی (۱۳۴۸). برنامه‌ی درسی دوره‌های ابتدایی و راهنمایی.
۳. جی پی میلر (۱۳۹۸). دیدگاه‌های برنامه‌ی درسی. ترجمه‌ی دکتر محمود مهرمحمدی، سمت، تهران.
۴. سنگری، محمدرضا و دیگران (۱۳۹۸). کتاب‌های فارسی اول تا ششم. دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی.
۵. مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۷). برنامه‌ی درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها. انتشارات آستان قدس رضوی.